

Wrocław, 31.08.2018r.

Dr hab. Katarzyna Szalonka
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Nauk Ekonomicznych

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. Katarzyny Kachel „Poziom i struktura składników bilansu gospodarstw domowych w Polsce napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Agnieszki Dejnaka prof. WSB

Wstęp

Podstawę formalno – prawną przygotowania niniejszej recenzji stanowi:

- ustawa z dn. 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami),
- rozporządzenie MNiSW z dn. 19.01.2018 w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym (...) (Dz.U. 2018 poz. 261),
- pismo Dziekana Wydziału Finansów i Zarządzania Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, z dnia 16 lipca 2018r (znak sprawy – 57/R/2018) informujące, że uchwałą Rady Wydziału z dn. 03.07.2018r. powołano mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr inż. Katarzyny Kachel.

Uwzględniając ustawowe kryteria i wymogi stawiane pracom doktorskim, do oceny przedłożonej dysertacji pani mgr inż. Katarzyny Kachel przyjmuję oryginalność rozwiązanego problemu badawczego, strukturę pracy, cele, hipotezy i przyjętą metodykę badań, poziom merytoryczny, stronę formalną i redakcyjną pracy doktorskiej.

Ocena oryginalności problematyki pracy

Problematyka recenzowanej pracy dotyczy analizy struktury składników budżetu gospodarstw domowych (GD) oraz podejmowanych przez nie decyzji finansowych. Przedmiotem rozważań przedłożonej do recenzji pracy są zachowania gospodarstw domowych w kontekście zarządzania majątkiem. Do oceny zachowań i podejmowanych decyzji, autorka pracy wybrała bilans, który stanowi narzędzie pomiarowe stanu i struktury majątku poszczególnych gospodarstw a także podstawę do ich porównania. W literaturze przedmiotu wiele miejsca poświęcono na przedstawienie analiz dot. budżetów gospodarstw domowych. Istnieje też wiele baz, które publikowane są cyklicznie np. w Roczniku Statystycznym w rozdziale: budżety gospodarstw domowych lub w samodzielnych publikacjach, m.in. „Budżety gospodarstw domowych w 2016”. Natomiast niewiele jest prac poświęconych identyfikacji czynników wpływających na sposób gromadzenia oraz finansowania majątku gospodarstwa domowego. A problematyka jest szczególnie istotna, ponieważ przyczynia się do identyfikacji zachowań i wpływu na stan i strukturę majątku gospodarstwa domowego. Dlatego uznałam, że poruszana problematyka jest aktualna, ważna, wypełniająca lukę badawczą. W tytule zmodyfikowałabym niefortunnie użyte pojęcie „bilans”, ponieważ w dyscyplinie ekonomika gospodarstw domowych używa się sformułowanie budżet, o czym świadczy literatura przedmiotu.

We wstępie autorka sformułowała cel, który podzieliła na teoretyczny, poznawczy, metodyczny i wdrożeniowy (s.6-7) oraz postawiła osiem hipotez badawczych (s. 7).

Jak stwierdza autorka, celem naukowym recenzowanej pracy jest *identyfikacja czynników wpływających na sposób gromadzenia oraz wydatkowania składników bilansu przez gospodarstwa domowe* (s.6). W odniesieniu do problematyki pracy, cel główny sformułowano poprawnie zaś cele szczegółowe mają charakter operacyjny, służą kształtowaniu struktury pracy oraz przygotowaniu badań empirycznych.

Cele teoretyczne:

1. *Identyfikacja znaczenia polskich gospodarstw domowych w gospodarce narodowej.*

2. *Identyfikacja znaczenia planowania finansów osobistych.*
3. *Identyfikacja sposobów zarządzania finansami gospodarstw domowych, w tym przede wszystkim zarządzania oszczędnościami i kapitałami.*
4. *Identyfikacja źródeł informacji o sytuacji finansowej gospodarstw domowych w Polsce.*

Cele poznawcze:

1. *Wskazanie i opisanie determinant zachowań finansowych gospodarstw domowych.*
2. *Identyfikacja zasad konstrukcji i analizy bilansu dla gospodarstw domowych oraz jego rosnącego znaczenia w procesie podejmowania decyzji finansowych.*
3. *Analiza sytuacji zadłużeniowej gospodarstw domowych w Polsce.*
4. *Analiza innowacji informatycznych w zakresie aplikacji wspomagających ewidencję finansową.*

Cel metodyczny:

1. *Weryfikacja możliwości wykorzystania metod ilościowych do pomiaru poziomu oraz struktury składników bilansu dla gospodarstw domowych w Polsce oraz do oceny sytuacji finansowej.*

Cel wdrożeniowy:

1. *Możliwość wykorzystania informacji o strukturze majątku gospodarstw domowych, poziomu posiadanych kapitałów własnych i obcych do zbudowania bilansu dla tych gospodarstw.*

Cele szczegółowe można zaakceptować, jedynie cel wdrożeniowy został nieporadnie sformułowany. Na podst. treści pracy można wywnioskować, że autorka przygotowała model zarządzania finansami możliwy do zastosowania do kontynuacji badań nad gospodarstwami domowymi.

Zaskakująca dla recenzenta na etapie czytania podstawowych założeń pracy był brak hipotezy / głównej tezy pracy. Za to sformułowano liczne hipotezy badawcze. Ma to umocowanie w strukturze pracy - skonstruowane hipotezy stanowiły podstawę konstrukcji badań pierwotnych. Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- *Hipoteza 1. Gospodarstwa domowe w Polsce posiadają mały zakres oszczędności, a zakupione aktywa pokrywane są z obcych źródeł finansowania majątku.*
- *Hipoteza 2. Wzrost poziomu zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce decyduje o poziomie wyposażenia w dobra trwałego użytku oraz poziomie ich konsumpcji.*
- *Hipoteza 3. Struktura gospodarstwa domowego ma wpływ na poziom i strukturę składników bilansu oraz sposoby ich gromadzenia.*
- *Hipoteza 4. Wielkość gospodarstwa domowego ma wpływ na strukturę bilansu gospodarstwa, przy czym gospodarstwa domowe jednoosobowe wykazują mniejszą skłonność do oszczędzania niż gospodarstwa domowe wieloosobowe.*
- *Hipoteza 5. Niski poziom dochodów uniemożliwia gromadzenie majątku przez gospodarstwa domowe.*
- *Hipoteza 6. Wielkość zaciągniętych zobowiązań finansowych w bankach jest większa od wielkości zobowiązań zaciąganych w innych instytucjach finansowych czy u osób prywatnych.*
- *Hipoteza 7. Wyższy poziom dochodów gospodarstw domowych w Polsce sprzyja powstawaniu ich większego zadłużenia.*
- *Hipoteza 8. Planowanie finansów osobistych zwiększa efektywność gospodarowania dostępnymi środkami finansowymi przez gospodarstwa domowe.*

Reasumując dotychczasowe rozważania, cel pracy jest ambitny, istotny i stwarza pole do rozważań naukowych - tak w kontekście rozważań teoretycznych dotyczących zarządzania majątkiem gospodarstwa domowego jak też empirycznych, pierwotnych, ilościowych.

Struktura pracy i metodologia badań

Struktura pracy jest obszerna, została podporządkowana celowi pracy oraz sformułowanym hipotezom badawczym. Całość składa się z wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, które stanowią 284 stron tekstu podstawowego. Pozostałe elementy - bibliografia, spis rysunków, tabel, wykresów, streszczenie w języku polskim i angielskim oraz załączniki nr 1 (Kwestionariusz badawczy) i nr 2 (Dobór próby badawczej) znajdują się na kolejnych 29 stronach. W sumie praca liczy 313 stron. Poszczególne rozdziały mają różną objętość. Pierwszy rozdział, bardzo obszerny, został poświęcony charakterystyce gospodarstwa domowego i zachowaniom w zakresie zarządzania finansami. Treść rozdziału choć czyta się sprawnie, można było rozdzielić teoretyczne aspekty dotyczące zachowań gospodarstw domowych od badań wtórnych - prezentujących decyzje gospodarstw domowych. W drugim rozdziale scharakteryzowano budżet gospodarstwa domowego, wyjaśniono podstawowe pojęcia, omówiono zasady konstrukcji i analizy. Zaprezentowano też aplikacje wspomagające ewidencję finansową. Recenzentce wydaje się, że treść, podobnie jak w 1 rozdziale, powinna mieć charakter teoretyczny, rozważania aplikacyjne powinny znajdować się rozdziale ostatnim. Rozdział trzeci poświęcono omówieniu pojęć, celów zarządzania finansami gospodarstw domowych. Scharakteryzowano zarządzanie majątkiem gospodarstw domowych, podejściem do oszczędzania oraz ryzykiem finansowym. Uważam, że błędnie został sformułowany tytuł rozdziału 3.2 (zarządzanie majątkiem i kapitałami). Moim zdaniem, autorka powinna stosować konsekwentnie pojęcia rachunkowe – jak w tytule pracy – np. zarządzanie aktywami i pasywami gospodarstwa domowego. Treść i przydatność oceniam wysoko. Rozdział czwarty „Ocena sytuacji zadłużeniowej gospodarstw domowych” powinien mieć tytuł kompatybilny z tematem dysertacji, np. struktura pasywów gospodarstw domowych. Treść rozdziału jest ciekawa, ale zawiera błędy metodyczne w zakresie prezentacji danych wtórnych (np. na str 180). Wykres kołowy służy do prezentacji struktury a nie prezentacji wartości bezwzględnych. Ponadto rozdział jest napisany w ciekawy sposób, autorka wykazała się umiejętnością pozyskania i analizy danych makroekonomicznych, trafnością w formułowaniu wniosków. Rozdział dostarczył wiele cennych informacji a analiza danych pozwoliła na realizację celów częściowych. Najbardziej obszerny jest rozdział piąty - empiryczny – poświęcony weryfikacji hipotez badawczych, który liczy ponad 70 stron. Rozdział piąty został poświęcony prezentacji

wyników badań pierwotnych. Cel badań doktorantka powieliła z celu dysertacji. Zaakcentowała, że wyniki badań powinny umożliwić „zbudowanie wstępnego modelu struktury bilansu gospodarstwa domowego”. Omówiła dobór próby do badań w sposób wyczerpujący ale zabrakło omówienia zakresu podmiotowego i przedmiotowego badań. Co prawda, na stronach 194-196 znajduje się prezentacja struktury respondentów, ale jest to charakterystyka tylko ze względu liczbę osób w GD oraz miejsce zamieszkania. Można domniemywać, że podmiotem badań były osoby przynajmniej współodpowiedzialne za zarządzanie finansami gospodarstwa domowego. Autorka pracy nazwała respondentów „posiadających wiedzę na temat bilansu gospodarstwa domowego”. Przedmiot badań prawdopodobnie dotyczył składników bilansu gospodarstwa domowego. Można też założyć, że autorka badała decyzje finansowe gospodarstw domowych. Czas (lipiec i sierpień 2017) i miejsce (16 województw w Polsce) zostało starannie wyeksponowane (194-196). Doktorantka wybrała do badań metodę ankietową. Zbudowała kwestionariusz ankietowy składający się z 32 pytań, który został wypełniony przez 450 gospodarstw domowych – proporcjonalnie we wszystkich województwach.

Wyniki badań zostały zaprezentowane w sposób prawidłowy w formie tabelarycznej i graficznej. Do analizy danych zastosowano podstawowe miary statystyki opisowej. Mam uwagę natury rachunkowej oraz wątpliwości co do oszacowania wiarygodności danych zgromadzonych w badaniach pierwotnych. Na stronie 220 Doktorantka podaje, że GD, których dochody miesięczne per capita szacuje się od 2001 – 3000 wartość zgromadzonych aktywów sięga 45,4 mln zł. Przyjmując, że w GD pracują 2 osoby przez 30 lat i dochody inwestują a nie konsumują (są na utrzymaniu rodziny) to po tym okresie są w stanie maksymalnie osiągnąć pułap 3 mln zł. Stąd też nasuwa się pytanie – na jakiej podstawie autorka wyliczyła aktywa GD? W jaki sposób skonstruowano wykres nr 23/ s. 220 ? Tu też nasuwa się pytanie: czy autorka dokonała selekcji kwestionariuszy po wypełnieniu? Moim zdaniem, kwestionariusze ankietowe nieprawidłowo wypełnione powinny być odrzucone. Też nasuwa się pytanie o rzetelność nie tyle badawczą, co sposobu gromadzenia danych. Trzeba zauważyć, że Doktorantka zdecydowała się na wyjątkowo trudne badania, dotyczące identyfikacji stanu majątku i źródeł finansowania. Być może nie wszyscy respondenci udzielili prawidłowych odpowiedzi. Ale właśnie rolą badacza jest weryfikacja formalna materiału empirycznego do badań. Pomiar stanu majątkowego (aktywów) gospodarstwa domowego jest trudny nie tylko dla doktorantki, od lat stanowi problem dla instytucji badawczych, m.in. urzędy statystyczne w

ostatnich latach informowały o coraz większej grupie potencjalnych respondentów odmawiającej udziału w badaniach. Stąd moje pytanie: mając doświadczenie pomiaru techniką CATI, jaką metodę i technikę wskazałaby w przyszłości do kontynuowania badań nad zarządzaniem finansami w gospodarstwach domowych? Proszę o ustosunkowanie podczas obrony. Zdaniem recenzenta niepoprawne jest też sumowanie deklaracyjnych wartości aktywów. Zgromadzone dane mogły posłużyć do uśrednienia wartości majątku (z moich obliczeń wynosi ok. 353,3 tys zł na GD) czy zadłużenia.

W pracy zabrakło w części empirycznej aspektu behawioralnego, który powinien być zbadany metodą jakościową, np. z wykorzystaniem pogłębionego wywiadu indywidualnego. Pozwoliłoby odnieść się do części teoretycznej (r. 1.4.2/ s. 52) - determinant zachowań finansowych. Byłby to niezwykle ciekawy materiał empiryczny, w niewielkim stopniu zidentyfikowany w literaturze, jakże istotny dla nauki i praktyki.

Na pochwałę zasługuje bardzo przejrzysta koncepcja prezentacji wyników badań w kontekście sformułowanych i zweryfikowanych hipotez badawczych.

W rozdziale szóstym, podsumowującym, autorka przedstawiła modele struktury bilansu dla gospodarstw domowych w Polsce, zróżnicowane z p.w. kryterium GD. Jest to rozdział zwieńczający część empiryczną. Wykazano w nim, że struktura majątku GD zależy od jego wielkości, miejsca zamieszkania. Zgromadzone dane mogą stanowić cenne informacje dla polityków, podejmujących decyzje rządowe i administracyjne.

Zakończenie stanowi zwieńczenie badań empirycznych powiązanych z częścią teoretyczną i weryfikacją celów. Zabrakło w nim propozycji przyszłych badań.

Praca powstała w oparciu o liczne źródła literaturowe. Cytowane źródła liczą w sumie 168 pozycji i są podzielone na pozycje zwarte (86 pozycji), artykuły naukowe (31 pozycji), akty prawne (5 pozycji), raporty (15 pozycji) i źródła internetowe (31 pozycji). Pozytywnie oceniam liczbę przywołanych pozycji oraz szeroki profil tematyczny (mikroekonomia, marketing (zachowania nabywców), rachunkowość i zarządzanie finansami).

Reasumując, recenzowaną strukturę pracy cechuje prawidłowy układ z punktu widzenia przyjętego tematu pracy, sformułowanego celu, hipotez i przyjętej metodologii badań. Praca

doktorska mgr inż. Katarzyny Kachel wnosi wkład w rozwój badań nad gospodarstwem domowym i wpisuje się w problematykę badawczą w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia. Pozytywnie oceniam zarówno część teoretyczną jak i część empiryczną - doceniam trud wniesiony w badania pierwotne.

Ocena formalna i językowa pracy

Praca jest napisana prawidłowo. Doktorantka wykazała się znajomością słownictwa ekonomicznego z zakresu mikroekonomii i finansów. Sprawnie porusza się w omawianej problematyce, o czym świadczy objętość pracy (313stron). W pracy trudno było doszukać się błędów edytorskich, językowych i stylistycznych. Z trudem w tekście znalazłam kilka:

- „gospodarstwa domowe nie „rozpoznawały” w porę swoich możliwości finansowych” (s.4)
- Wykres 8/str. 92 legenda wykresu: „akcej w prywatnych spółkach akcyjnych” ..., w polsie ubezpieczeniowej”
- „członów” (s. 114) tabela 9
- „pokryć powstających potrzeb indywidualnych (s. 151)”,
- na stronach 180 i 184 zastosowano wykresy kołowe (nr 13,14,15) do prezentacji wartości bezwzględnych,
- w tabeli 29/ s. 212 liczba wskazań została błędnie zsumowana jest 634 powinno być: 661, zaś odsetek osób nieposiadających żadnych oszczędności wynosi nie 10 a 11 %.
- Błędnie podano informacje w źródłach pod tabelami, co prawda N=450, ale respondent miał możliwość wyboru kilku odpowiedzi, dlatego suma N w tabeli nie równa się N pod tabelą o odsetek nie sumuje się do 100%. Uwaga dotyczy prezentacji badań własnych w r. 5.
- Błędem było podanie łącznej wartości aktywów dla respondentów. Większą wartość miałyby uśrednienie przeciętnej wartości aktywów ogółem oraz z podziałem na miesięczny dochód *per capita* (s. 218, 219, 220).

- Dziwię się, że autorka w pytaniu 7 i 19 kwestionariusza ankietowego nie zastosowała skali Likerta.

Wskazane błędy nie umniejszają wysokiej oceny pracy, zgłoszone uwagi mogą służyć do doskonalenia warsztatu naukowego i dydaktycznego autorki.

Uwagi podsumowujące i konkluzja

Ogólna ocena pracy mgr inż. Katarzyny Kachel jest pozytywna. Wysoko oceniam koncepcję problemu badawczego, warsztat badań pierwotnych. Recenzowana praca stanowi wartościowe opracowanie - wnosi wkład w rozwój badań nad gospodarstwem domowym i wpisuje się w problematykę badawczą w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia. Pracę cechuje aktualność, ważność i oryginalność. Zastosowane metody badawcze pozwoliły na realizację celu głównego i celów cząstkowych oraz weryfikację hipotez. Biorąc pod uwagę powyższe, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie p. mgr inż. Katarzyny Kachel do publicznej obrony.

